

„V otázce ,fenoménu Hromádka‘ je třeba se rozhodnout“

Vztah Josefa Smolíka k J. L. Hromádkovi v soudobém evangelickém kontextu¹

Peter Morée

“Concerning the ‘Phenomenon Hromádka’ One Needs to be Decisive”: The Relation of Josef Smolík to J. L. Hromádka in the Protestant Context of the Time Josef L. Hromádka represented for Josef Smolík from the beginning of his study of theology and his active engagement in the Evangelical Church of the Bohemian Brethren as pastor and teacher of practical theology a dominant figure for his theological orientation. His view on the Czech systematic theologian saw a development from a more critical view in the time after the Second World War to a strong appreciation in the 1970s and 1980s. This study examines the evolution of Smolík’s view on Hromádka in the context of the stages of the communist rule in Czechoslovakia and compares it to the views of his contemporaries in both the Protestant establishment as well as in dissident circles of the time.

Keywords: Josef Smolík, Josef Lukl Hromádka, Comenius Protestant Theological Faculty, Evangelical Church of Czech Brethren, Czech Protestantism, communism, Charta 77, Pavel Filipi, Ladislav Hejdánek, Milan Opočenský, Jan Šimsa, Jakub Trojan

Úvod

Už za života Josefa Lukla Hromádky byla jeho životní jubilea příležitostí k reflexi nad jeho významem v českém a mezinárodním kontextu. Vycházely sborníky k jeho počtě, do kterých přispívali jeho kolegové nebo žáci. Po jeho úmrtí v r. 1969 tato tradice pokračovala. Proběhla symposia, byly publikovány studie nebo texty vzpomínkového charakteru. Po r. 1969 se tato symposia konala ve dvou kruzích, které se do r. 1989 příliš nescházely, totiž v kruhu těch, kteří působili na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě, a v kruhu těch, kteří z politických důvodů často nemohli působit na oficiálních místech. Obě skupiny se považovaly za žáky J. L. Hromádky a od dob svého studia se k němu hlásily, byť někteří k němu zaujali i kritické stanovisko.

1 Studie je rozšířenou verzí přednášky, která zazněla na sympoziu „Volat církev: Josef Smolík – sto let“ na ETF UK 8. března 2022 u příležitosti 100. výročí narození Josefa Smolíka.

V této studii se soustředíme na otázku po vztahu Josefa Smolíka k J. L. Hromádkovi. Ve středu zájmu naší analýzy stojí jeho biografická práce *Josef L. Hromádka. Život a dílo* k Hromádkovu výročí roku 1989, kterou systematicky teolog Jan Štefan označuje jako „se svými 217 stranami nejobsáhlejší ucelený pohled na pražského theologa.“² Analyzujeme, jak se vytvářel Smolíkův pohled na Hromádka v období především 50. až 80. let 20. století, a to i v kontextu vztahů, které vytvářeli k dlouholetému učiteli systematiky a děkanovi Komenského bohoslovecké evangelické fakulty (KEBF) ve stejném období další jeho žáci. Klíčová otázka tohoto článku je, jak se Smolíkův pohled na Hromádka lišil anebo naopak shodoval s pohledem teologů a myslitelů z českého kontextu, kteří se taktéž hlásili k Hromádkovi jako k učiteli, jenž je zásadně ovlivnil a zformoval.

Téma této studie se vztahuje převážně k období po r. 1968, kdy se formovaly dvě skupiny Hromádkových žáků s odlišnými pohledy na svého učitele a na svou současnost. V kruzích historiků soudobých dějin vyvolává období tzv. normalizace velkou debatu o metodě, jak k tomuto období přistupovat.³ Základní otázka, na které se názory výrazně rozcházejí, zní zjednodušeně, jestli lze českou společnost 70. a 80. let 20. století studovat pod úhlem jisté normality, kdy lidé dokázali realizovat a prožívat omezenou svobodu, anebo jestli má být hlavním vektorem v tomto období mechanismy a implementace útlaku a nesvobody, které komunistický režim pod vedením Gustáva Husáka, Lubomíra Štrougala a dalších prosazoval. V prvním případě platí předpoklad, že vývoj československé společnosti za normalizace přes některá specifika vykazuje jisté paralely se sociálním vývojem v tzv. demokratických, západních zemích. Nejžhavější v debatách historiků je pak základní zjištění v rámci tohoto nazírání, že se vláda Husákovy KSČ mohla opírat o jistou legitimitu, kterou si dokázala vydobýt svou ekonomickou a sociální politikou. Druhá strana takovou legitimitu důrazně odmítá z důvodu, že Husákův režim stál na pronásledování a administrativním útlaku, kdy řada občanů musela přerušit svou kariéru, protože neměla správný „kádrový profil“.

2 Jan Štefan, Josef Smolík – Učitel Komenského fakulty, *Teologická reflexe* 28 (2022/1), 54.

3 Důležité publikace k tomuto sporu jsou: Michal Pullmann, *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha: Scriptorium, 2011; Kamil Činátl, Jan Mervart, Jaroslav Najbert (eds.), *Podoby československé normalizace. Dějiny v diskuzi*, Praha: NLN, Ústav pro studium totalitních režimů, 2018; Pavel Kolář, Michal Pullmann, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha: NLN, Ústav pro studium totalitních režimů, 2017; Ladislav Kudrna (ed.), *Fakta a lži o komunismu. Co byla normalizace*, Praha: Free Czech Media, 2022.

Tato základní debata o charakteru normalizační společnosti a jak ho studovat má význam pro oblast, o které zde píšeme. Podstatné východisko pro následující studii je, že aktéři na poli církevního života (kam patří i teologické fakulty) v tomto období měli malý, omezený prostor pro své jednání. Tento prostor jim umožňoval manévrování, vyjednávání a navigování k tomu, aby dokázali dosáhnout části svých cílů. Církevní představitelé byli jistě značně závislí na státních institucích jako Sekretariátu pro věci církevní a Státní bezpečnosti pro realizaci svých projektů, ale jejich navigační prostor byl mnohem větší než v prvním desetiletí komunistického vládnutí.

K poválečným dějinám českého protestantského prostředí již vyšla řada studií a publikací, které zkoumají různé aspekty, události a osoby z daného období. Komise Českobratrské církve evangelické, která studovala období 1945 až 1989, vydala celkem 10 svazků, které přinášejí studie k některým činitelům ČCE, k jednání církevních orgánů, ke vztahu mezi církví a státem, k teologickým debatám jakožto i ke KEBF, a dále svědectví pamětníků a některé klíčové dokumenty z tohoto období.⁴ Práce této komise odráží debatu, která se vede přibližně od r. 2000, o tom, pod jakým prizmatem se dívat na osudy lidí i církve v období komunistické diktatury. Na jedné straně je zde důraz na osudy těch, kteří se dostali do konfliktu s komunistickou státní mocí, a na to, jak církev nebo její představitelé reagovali na útlak ze strany státních orgánů jako Státního úřadu pro věci církevní a jeho nástupnických organizací, nebo StB. Na druhé straně se ve svazcích vyskytují studie, které popisují, jak se i v tomto bezesporu těžkém období rozvíjel vnitřní život církve.

Dějiny české evangelické menšiny v 50. a 60. letech zpracovává především monografie „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“, která líčí poválečný životný příběh J. L. Hromádky v kontextu českého protestantismu.⁵ Nevydaná disertační práce Ondřeje Matějky se značným důrazem na sociologické aspekty se soustředí na vývoj českého protestantismu v období od začátku do 60. let 20. století.⁶ Monografických prací o českých protestantech v období tzv. normalizace je doposud málo. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu vydal v r. 2004 studii o tom, jak se ČCE vyskytovala ve strategii komunistické

4 Svazky *Cesta církve I až X* (Praha: Synodní rada ČCE) vycházely mezi r. 2009 a 2019. Jsou dostupné na <https://cestacirkve.evngnet.cz/>.

5 Peter Morée – Jiří Piškula, „*Nejpokrokovější církevní pracovník*“. *Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969*, Benešov: EMAN, 2015.

6 Ondřej Matějka, *Religious Construction of the 20th Century in a “Non-Believing” Country: The Protestant Milieu in Czech Society*, Thèse d’histoire, Université de Genève, 2012.

Státní bezpečnosti.⁷ Zahrnuje i období 70. a 80. letech 20. století, ale vychází pouze z archivního materiálu z bývalé komunistické tajné policie. Komplexnější je přístup studie Adama Csukáse o tvorbě a vývoji právního řádu Českobratrské církve evangelické od 19. století,⁸ která pojednává i o právních debatách v ČCE v 70. letech, a to především v souvislosti s tzv. dopisem 31ti z r. 1977, který v evangelickém prostředí tvořil jakýsi pendant k základnímu dokumentu Charty 77.⁹ Michael Pfann se ve své rozsáhlé studii zabývá tím, jak se jednotliví faráři vyrovnávali s omezeními a zákazy na poli církevního života v 70. a 80. letech 20. století.¹⁰ Reflexe období tzv. normalizace nacházíme v autobiografických pracích a biografických rozhovorech s některými faráři.¹¹ Kratší, časopisecké studie vycházely například ve zmíněné řadě *Cesta církve* nebo v jiných sbornících.¹²

Hromádka a jeho žáci

O tom, proč byl Hromádka dlouhodobě inspirativní pro své žáky, existuje mezi nimi široká shoda. Měl velké didaktické nadání a výrazné schopnosti

-
- 7 Peter Dinuš, *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*, Praha: UDV, 2004.
 - 8 Adam Csukás, *Právní řád Českobratrské církve evangelické v historických souvislostech*, Jihlava: Mlýn, 2022.
 - 9 Tamtéž, 228–244.
 - 10 Michael Pfann, „Zur Freiheit ein langes Wandern“: *Das Leben der EKBB zwischen 1968 und 1989 im Zeugnis der älteren Generation ihrer Pfarrer/Innen*, nepublikovaná dis. práce, Praha, ETF UK – Leipzig, Theologische Fakultät, 2019.
 - 11 Např. Štěpán Hájek – Michal Plzák – Miloš Rejchrt, *O něco svobodnější. Rozhovory*, Praha: Kalich, 2002; Štěpán Hájek – Michal Plzák – Svatopluk Karásek, *Víno tvé výborné. Rozhovory*, Praha: Kalich, 2000; František Škarvan, *Vzpomínky. Sloužil jsem třem prezidentům, dělníkům a církvi*, Praha 1999; Jakub S. Trojan, *Rozhovory s pamětí I, II*, Středokluky: Susa, 2011; Lubomír Miřejovský, *Dopisy z XX. století*, Praha: Nuga, 2004 a další.
 - 12 Peter Morée, Hledání ducha svobody mezi r. 1968 a 1977, in: Pavel Hlaváč – Pavel Keřkovský (eds.), *Cesta církve IX*, Praha: ČCE, 2019, 9–27; tentýž, Jak ČCE nabyla ducha svobody a jak o něj přišla, in: Pavel Hlaváč (ed.), *Cesta církve I*, Praha: ČCE, 2009, 29–49; tentýž, „Nejtěžší období v životě sjednocené církve“. Krizové období ČCE 1969–1977 očima synodního kurátora Františka Škarvana, in: Adéla Šmilauerová (ed.), *Ex archivis ecclesiae*, 1, Praha: ČCE, 2009, 84–98; tentýž, Zachovat kontinuitu evangelické teologie – za jakou cenu? Příběh Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v letech tzv. normalizace, *Slovo a smysl / Word & Sense XVII* (2020/35), (speciální číslo), 95–104; Šimon Trusina, Sledování a manipulace synodů ČCE státními orgány v letech 1969–1973, in: Pavel Hlaváč – Pavel Keřkovský – Peter Morée (eds.), *Cesta církve VIII*, Praha: ČCE, 2017, 7–29; tentýž, Synody Českobratrské církve evangelické v letech 1975–1989, in: Pavel Hlaváč – Pavel Keřkovský (eds.), *Cesta církve IX*, Praha: ČCE, 2019, 73–84.

komunikovat se svými studenty.¹³ Provozoval je ke kritickému myšlení, jak jeden z nich poznamenal v gratulaci už v r. 1949. Podle Jana Šimsy poskytoval Hromádka svým studentům to, co jiní profesori údajně nedokázali. Tímto způsobem Hromádka zachoval své studenty pro službu v církvi: „Po lidsku mluveno, jste to Vy, který nás držíte, abychom nezanechali zápolení s biblí, s theologií a filosofií a neodešli mezi úsměvné budovatele. [...] Za to, pane profesore, že máme určitou a jasnou jistotu, že nejste nad námi ty čtyři metry výšky kazatelný, ale že jste v té chvíli mezi námi, jeden z nás, že slova o solidaritě v hříchu nejsou jen formulí současné theologie, za to Vám dnes chci [...] co nejopravdověji poděkovat.“¹⁴

O deset let později, v říjnu 1959, se podobně osobně a pochvalně vyjádřil Alfred Kocáb. Čestný doktorát z Humboldtovy univerzity, který Hromádka krátce před tím obdržel, považoval Kocáb za „ocenění Vaší pozitivní práce pro budování nového společenství a pro lepší vztahy mezi národy. [...] Je mi dnes zcela jasné, že bez hluboké víry byste na místě, na kterém stojíte, tak jak stojíte, tak dlouho nevydržel. [...] Proto je dobré, že stojíte na místě předsunutém, a myslím, že právě v současné chvíli to je velmi důležité a potřebné pro nás všechny. Vydržte, neustupujte.“¹⁵

Kocáb napsal svůj dopis v době, kdy ovšem už docházelo k pozvolnému rozchodu zmíněných dvou skupin Hromádkových žáků. Po stránce instituční byl spojen se vznikem dvou iniciativ, které obě souvisely s Hromádkovým působením: Křesťanské mírové konference a Nové orientace. Pro Šimsu a Kocába, oba přední představitelé uskupení Nová orientace, práce a přístup Křesťanské mírové konference příliš ignorovaly kontext církve v Československu, měly sterilní, odtažitý charakter. V předvečer pražského jara Šimsa zdůraznil, že domácí rozhovor s Hromádkou je živý. Vymezování se vůči Hromádkovi ze strany Nové orientace porovnal Šimsa ke vztahu mezi otcem a synem, ke kterému patří jisté rebelantství: „Profesor Souček nás kdysi napomínal, že jsme ve své kritice vůči Vám někdy tvrdí. Spoléhám však stále na to, že budete umět naše výroky a pokusy stále analyzovat a že objevíte za tím onu lásku, o které jsem psal v té eseji, co vyšla ve Francii v překladu Molnárově, totiž

13 Ondřej Matějka, A generation? A school? A fraternity? An army? Understanding the roots of Josef Lukl Hromádka's influence in the Czech Protestant milieu 1920–1948, *Communio viatorum* 54 (2012/3), 25–38.

14 Milena Šimsová, *Dlouhý běh Jana Šimsy. Vzpomínky, články, rozhovory, dokumenty, dopisy*, Praha: Eman, 2020, 151.

15 Pozůstalost J. L. Hromádky, ETF UK, Dopis Alfreda Kocába Hromádkovi ze dne 5. října 1959.

právě lásku synovskou, která se někdy neumí vyjádřit jinak než rebelantsky, jakoby nevděčně a ‚generačně‘. Řekl to kdysi pěkně Blahouš Hájek¹⁶ – že se můžeme spolehnout právě na Vás a nebát se nějakých nesolidních informací od nějakých lidí podprostředních – že si to budete umět přebrat.“¹⁷

Rozchod Hromádkových žáků

Odcizení mezi Hromádkovými žáky souviselo s rozdílnými postoji k aktuálním politickým otázkám vyplývajícím z rozdělení evropského kontinentu. Pokusy o překlenutí těchto rozdílů mezi Hromádkovými žáky byly neúspěšné. V druhé polovině 60. let 20. století se za přítomnosti Hromádky konalo několik setkání mezi stoupenci Křesťanské mírové konference a Nové orientace, která ovšem odcizení spíše urychlila. Po skončení jednoho takového setkání v listopadu 1967 poznamenal Ladislav Hejdánek (jeden z mála nefarářů v Nové orientaci), že Křesťanská mírová konference není pro Novou orientaci partnerem v debatě o teologických otázkách, protože je příliš politická. Nová orientace chce vést s Hromádkou teologickou, nikoli politickou debatu. „Právě tak, jako se dnes s Hromádkou nehodlám dostávat do sporu o hodnocení situace a taktiku dalšího postupu, právě tak nemám nejmenší zájem na tom dostávat se do filosofických a theologických diskusí s Ondrou, Čihákem a dalšími.“ Setkání podle Hejdánka navíc poškozuje význam Hromádkovy teologie. „Politický nesouhlas s Hromádkou nesmí sloužit jako dostatečný důvod k tomu, abychom se jím a jeho dílem přestali zabývat jako něčím odbytým. [...] Divil bych se, kdyby si Hromádka neuvědomoval, že jeho theologický a vůbec myslitelský přínos je pro práci KMK de facto irelevantní.“¹⁸

Po násilném ukončení reforem pražského jara a po smrti Hromádky v r. 1969 se dva kruhy Hromádkových žáků definitivně rozdělily. Jejich příslušníci měli značně odlišné osudy v období tzv. normalizace. Ti, kteří patřili k okruhu Nové orientace, se ocitli v čím dál větší izolaci v církvi a nezřídka jim vzala státní správa i státní souhlas k vykonávání duchovenské činnosti. To ovšem neznamenalo, že by se od Hromádky odvrátili. Naopak jejich postoj k svému učiteli se stal promyšlenějším a nuancovanějším. Výročí Hromádkova narození

16 Blahoslav Hájek (*1935), duchovní ČCE.

17 Pozůstalost J. L. Hromádky, ETF UK, Dopis Jana Šimsy J. L. Hromádkovi ze dne 13. března 1967.

18 Šimsová, *Dlouhý běh*, 169. Jaroslav Ondra a Jaroslav Čihák oba pracovali v KMK, Ondra učil nadto filosofii na KEBF.

a úmrtí se proto staly příležitostí se s odkazem svého učitele vyrovnávat. K jubileu r. 1989 u příležitosti jeho 100. narození a 20. výročí jeho smrti organizovali sympozium a později vydali i soubor studií.

Uvádíme zde dva hlasy, které nejsou nutně reprezentativní pro celou tuto skupinu, ale byly v kruzích evangelického disentu vážené a respektované. První je od Ladislava Hejdánka, který se jako filosof nejvíce zabýval Hromádkou. Pozdější učitel filosofie na Evangelické teologické fakultě zdůrazňoval význam Hromádky pro křesťanské myšlení před 2. světovou válkou, kdy podle něj byl originálním a pronikavým myslitelem. Považoval Hromádkovu cestu po r. 1945 jako odklon od původní cesty, kdy začala převládat politika. „Kritická slova, jež adresoval církevním poměrům ve dvacátých letech, se aplikována dnes zdají ještě slabá. Jeho odpovědnost spočívá především v tom, že po válce opustil řadu bodů svého vlastního theologického (a filosofického) programu meziválečného (ostatně s tím začal pod vlivem dialektické teologie již v pokročilých letech třicátých).“¹⁹ Problém poválečného Hromádky spočívá podle Hejdánka v tom, že nepokračoval v myšlenkové orientaci, kterou započal před válkou. „Je značně paradoxní, že postupující krizi evropského a evropsky poznamenaného theologického a filosofického myšlení po válce už téměř nesledoval a že vůbec nezkoumal, zda v nových směrech nejde o analytické pokusy o její překonání, dobře srovnatelné s pokusy Barthovými a jeho kolegů.“²⁰ Stať, kterou Hejdánek věnoval Hromádkové výročí r. 1989, patří k nejpronikavějším reflexím nad dílem českého teologa.

I Jakub Trojan, pozdější děkan ETF UK, se pravidelně k Hromádkovi vracel.²¹ V r. 1989, kdy mezi mladšími faráři zavládl odmítavý vztah k Hromádkovi, dostala jeho slova apologetický ráz, když upozorňoval na vliv, který Hromádka měl na řadu českých teologů. Vylíčil Hromádku jako charismatickou osobnost, která dokázala umocnit své žáky. Odmítnutí Hromádky považoval za neseriózní způsob, jak se vyrovnat se složitými otázkami ke vztahu církve a komunistického státu. „JLH nelze obejít. Je to mimořádná postava myslitel-ská, se kterou je třeba kriticky se vyrovnávat, máme-li theologicky a v církevní

19 Ladislav Hejdánek, Theolog v reálném socialismu, *Lidové noviny* 2 (1989/5), 4–5.

20 Ladislav Hejdánek, J. L. Hromádka a filosofie, in: Ladislav Hejdánek et al., *Nepřeslechnutelná výzva. Sborník prací k 100. výročí narození českého bohoslovce J. L. Hromádky 1889–1989*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1990, 36. Zde citováno dle <http://hejdaneu.eu/Archive/Detail/126> (15.10.2022).

21 Vztah k Hromádkovi prolíná Trojanovými paměťmi, ve kterých se opakovaně vrací k tzv. fenoménu Hromádka: Trojan, *Rozhovory s pamětí*, I, 133–139, 154–158, 223–225, 270–277, 380–383.

práci postoupit i dnes dopředu. V našem století má náš národ jen nemnoho lidí, kteří tak výrazným způsobem zasáhli do dění církve, kultury a společenského života. Zkuste si v duchu sami vybavit ty, které byste považovali za přední osobnosti. Těch, kdo svou myšlenkovou prací i životními postoji přesáhli hranice svého oboru, ovlivnili dlouhá údobí života církve a společnosti, je pořídku. Jsem přesvědčen, že k nim Hromádka patří. Kdybych měl charakterizovat jeho zaměření několika zkratkami, pak mne napadají tato podstatná jména: teolog, ekleziolog, ekumén, irénik, etik, pastýř, učitel, kazatel, myslitel, prorok. Šíře jeho teologické, myslitelské práce je imponující. Opakuji znovu: Hromádku nelze obejít.²² Trojan hledal k Hromádkovi vztah, který by mu umožnil nadále obdivovat jeho charisma a učení a zároveň kritizovat jeho kladný postoj ke komunistickému režimu v 50. a 60. letech. Našel klíč k této ambivalenci v rozlišení mezi Hromádkovou teologií a tím, jak ji Hromádka sám implementoval. Jeho učitel měl podle něj tu správnou teologickou analýzu poválečného světa, ale sám ji neaplikoval důsledně. Byla to Nová orientace, která nejen navázala na Hromádku, ale i důsledně dotáhla jeho teologické postoje. Stručně řečeno, podle Trojana nebyl Hromádka dostatečně hromádkovský.

Žáci z KEBF a KMK

V období tzv. normalizace k podobnému kritickému vyrovnání se s Hromádkou nedošlo v druhém táboře jeho žáků, tj. mezi těmi, kteří působili na Komenského fakultě nebo i v Křesťanské mírové konferenci. Mezi ty, kteří svou práci pojali jako pokračování a rozvíjení Hromádkova odkazu, patřili především Milan Opočenský, Pavel Filipi, Jaroslav Ondra a Josef Smolík. Když se odehrál velký střet o směřování evangelické církve mezi lety 1973 a 1977, hráli v něm klíčovou roli poslední tři jmenovaní. Spor, ve kterém stáli de facto proti sobě dva tábory Hromádkových žáků, by se proto dal považovat za spor o Hromádkův odkaz. Na jeho začátku stojí rozsáhlé prohlášení *Poslání církve v současnosti*, které synod ČCE vydal v r. 1973.²³ Teologický koncept prohlášení

22 Jakub S. Trojan, *Vztah církve a státu v životě a díle J. L. Hromádky* (Přednáška na celocírkevní poradě zástupců mládeže dne 2. prosince 1989 v Praze), Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1990, 1–2.

23 Šimon Trusina, Sledování a manipulace synodů ČCE státními orgány v letech 1969–1973, in: *Cesta církve VIII*, Praha: Synodní rada ČCE, 2017, 7–29. Peter Morée, *Theology in the Struggle for Survival of the Church. Two Theological Statements of Loyalty of Czech Protestants to the Communist Regime*, in: Julius Filo (ed.), *Christian World Community*

byl připraven na symposiu, které organizovala ČCE spolu s KEBF, a odvolával se na Hromádku. Ten se objevil v rozsáhlém textu jako jediný teologický hlas z církevních dějin k otázce, jak se církev má vztahovat k politické realitě, ve které žije. Vrchol a zároveň konec sporu představuje prohlášení, které se opět zrodilo ze spolupráce vedení ČCE a KEBF a je známé pod názvem *Osm tezí učitelů Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*.²⁴ V tomto textu se žádný explicitní odkaz na Hromádku nenachází, ale dokument je jakési tezovitě vyostření a vymezení synodního prohlášení z r. 1973. Byly to právě tyto dva dokumenty, za které se v krátké době svého děkanství v r. 1990 chtěl omluvit Josef Smolík. V nové situaci považoval kritický rozhovor o těchto dokumentech, při jejichž vzniku stáli on a další fakultní učitelé, za žádoucí. „Situace po 17. listopadu 1989 umožňuje i vyžaduje, abychom o všech těchto věcech otevřeně hovořili, ujasňovali si své motivace, přiznali a vyznali konkrétní omyly v pokání a ve snaze překonat, co se mezi nás postavilo, najít cestu k vnitřní svobodě a k naději nových začátků.“²⁵

Krátce po pádu komunistického režimu v Československu vyšla studie Josefa Smolíka o Hromádkovi. Byla to jedna ze tří publikací, které napsali učitelé KEBF k Hromádkově výročí 1989. Sice se lišily ve svém zaměření a koncepci, ale nelišily se v otázce významu J. L. Hromádky. Milan Opočenský, profesor na katedře etiky a v té době generální tajemník Světové aliance reformovaných církví WARC, připravil sborník vybraných Hromádkových textů v anglickém překladu pod titulem J. L. Hromádka, *The Field is the World, Selected Writings from the years 1918–1968*. Cílová skupina publikace byla tedy především širší ekumena, která není obeznámená s nedávnými českými dějinami a s rolí J. L. Hromádky v nich. V úvodu popisoval Hromádkův život, v němž zdůraznil Hromádkovu nezávislost na Karlu Barthovi. Shrnul strukturu Hromádkovy teologie a vyzdvihl Hromádkovy didaktické schopnosti v debatách se studenty. Nazval ho „teologem církve“,²⁶ který byl schopen jako málokdo vycítit směr,

and the Cold War, International Research Conference in Bratislava, Bratislava: Evangelical Theological Faculty of the Comenius Faculty in Bratislava, 2012, 297–317.

24 Peter Morée, Geneze a dějiny osmi fakultních tezí z roku 1977, in: Pavel Hlaváč – Pavel Keřkovský – Peter Morée (eds.), *Cesta církve VIII, Knižnice studijních textů Českobratrské církve evangelické*, Praha 2017, 51–71.

25 Josef Smolík, *Metamorfóza naší fakulty*, II, *Kostnické jiskry* 75 (1990/25), 18.7.1990, 1.

26 Milan Opočenský, J. L. Hromádka – Profil of a teacher of theology – A theologian of ecumenical breadth – The first President of the CPC, in: Josef L. Hromádka, *The Field is the World, Selected writings from the years 1918–1968*, ed. Milan Opočenský, Praha 1990, 27. Úvod k výběru Hromádkových statí, který Opočenský vydal v češtině, obsahuje

kam se dějiny vyvíjejí a předat orientaci v nepřehledném historickém dění. Tvrdil, že Hromádka viděl ostře omezený dosah západního pojetí křesťanství a stimuloval křesťany z jiných kulturních komunit, aby se kriticky postavili k propojení křesťanské víry se západním světem. Z pohledu Opočenského je Hromádka „jedním z nejvýznačnějších učitelů teologie a církevních osobností“ 20. století v Československu.²⁷ Srovnával ho s J. A. Komenským a Janem Husem, s nimiž Hromádka sdílel široký rozhled daleko za horizont vlastního kontextu. V Hromádkově pojetí „živá víra vede k vnímání odpovědnosti za všechny sféry života, a náš přístup ke světu je určen naším smyslem pro pokání. [...] Proto nemá křesťan demonizovat svět nebo z něj utíkat, ale je povinen ho transformovat a rozumět poslání křesťanství ve světě jako výzvě od Boha. Je možné změnit svět – to je opravdová biblická zvěst.“²⁸

Opočenského Hromádka je především angažovaný a dynamický, který má stále co říct do ekumenických debat. Opočenský upozorňoval i na český kontext, ve kterém Hromádka pracoval, ale ten má sloužit k hlubšímu pochopení jeho ekumenického potenciálu. Český teolog, jehož duchovní kořeny se nachází v debatách o Masarykovi, brzy vyrůstal do formátu intelektuála s výrazným mezinárodním dosahem (Rusko, Španělsko, WSCF), a stal se dominantním hlasem v ekumeně v zápase o mírové řešení v období studené války.

Druhou publikaci k Hromádkově výročí ze strany učitelů KEBF připravil Pavel Filipi, který stejně jako Milan Opočenský spolupracoval s Hromádkou jako jeho asistent. I v jeho případě se jednalo o vybrané texty k různým tématům, kterými se Hromádka zabýval.²⁹ Ve srovnání s Opočenského výběrem nabízel Filipi víc článků především teologického charakteru a těch, které se zaměřily na český kontext. Povaha sborníku vycházela z toho, že byl sestaven pro české čtenáře.

Také Filipi opatřil svůj výběr Hromádkových textů úvodní studií o životě jeho autora. Poměrně podrobně rozebral jednotlivé (čtyři) životní fáze, přičemž obdobně jako Opočenský vylíčil Hromádkův příběh jako ve svém kontextu výjimečný. Vyčníval ze svého prostředí, kterému ovšem zůstal vždy věrný.

stejně důrazy (Milan Opočenský, ...*kdo věří, dívá se dopředu*. Z odkazu J. L. Hromádky, Praha: KMK, 1989, 5–26).

27 Tamtéž, 33.

28 Tamtéž, 34.

29 Pavel Filipi (ed.), *Do nejhlubších hlubin. Život, setkávání, teologie. K stému výročí narození J. L. Hromádky*, Praha: Kalich, 1990.

Jinak než Opočenský vidí Hromádkovu originalitu v jeho schopnostech pospojovat různé, často i odlišné světy, pohledy nebo tradice. Tak si podle Filipiho uložil Hromádka po návratu z amerického exilu v r. 1947 dvojí úkol, totiž „usilovat, aby se Praha stala místem dorozumění mezi světovým Východem a Západem, a aby se české evangelictví stalo místem dorozumění a dialogu mezi klasickým dědictvím křesťanské tradice a revolučním socialismem.“³⁰ Filipiho Hromádka je také dynamickou osobností, které nestačilo zůstat na povrchu dění, ale naopak usilovala proniknout do hlubšího pochopení historického vývoje a směřování současnosti. Hromádka ve Filipiho pohledu chtěl žít v tak blízkém dotyku s veřejným děním, až mu bylo vytýkáno, že se stal příliš politickým. Nedokázal pozorovat události z pozice nezúčastněného vědce, který z opatrnosti tkví na teologické korektnosti. Tento Hromádkův přístup podle Filipiho vycházel z českého pojetí veřejného intelektuála, který má vyjít „do ulic a podílet se svým talentem, svými znalostmi a svými styky na veřejných zápasech o osudy a orientaci národní pospolitosti. Hromádka se vrátil do tradice národních buditelů, která pokračovala Havlíčkem, Palackým, Gebauerem, Masarykem, Rádem, Nejedlým a jinými představiteli české inteligence.“³¹

Josef Smolík

Josef Smolík, který na KEBF stejně jako Filipi učil praktickou teologii, byl třetí z okruhu fakultních učitelů, který vydal knihu k 100. narozeninám Hromádky. Na rozdíl od Opočenského a Filipiho nepracoval pod Hromádkovým vedením jako asistent. Dokonce nebyl jeho přímý žák, jak sám popisoval ve svých pamětech, které vycházely na pokračování v časopise *Kostnické jiskry*. Studoval za války na teologických kurzech, které nahradily fakultní výuku po zavření vysokých škol na podzim r. 1939. S Hromádkou se poprvé potkal po válce na konferenci YMCA v Obříství v září r. 1945. Svou dizertaci na téma sociálního učení Jednoty bratrské napsal u praktického teologa Františka Bednáře v r. 1948. Jedna z rigorózních zkoušek proběhla v únoru 1948 u Hromádky, který podle Smolíka byl zaneprázdňen politickými událostmi oněch dnů. Hromádka si byl údajně vědom, že Smolík měl „tehdy zdrženlivý vztah k jeho

30 Tamtéž, 45.

31 Tamtéž, 7.

osobní politické angažovanosti.³² Tento opatrný odstup od Hromádky Smolík zřejmě choval delší dobu, což bylo tématem v jejich osobních setkáních.³³ V pamětech mluvil o „fenoménu Hromádka“ (Jakub Trojan ve svých pamětech použil stejný obrat), který v něm vzbudil jistou nedůvěru kvůli tomu, „jako by se biblický kairos Kristův a politický kairos sociální revoluce překrývaly.“³⁴ Jeho pohled na Hromádku se postupně změnil v důsledku rozhovorů se studenty, kteří později založili Novou orientaci: „Kdo mi pomohl ke kladnému vztahu k Hromádkovi, byli studenti, ať už Kohlbrüggovští biblisté na fakultě nebo studenti z YMCA. Je to paradox, že mne do oblasti veřejného dění, do kladného vztahu k Hromádkovi a k socialismu vtáhli studenti, kteří později podepsali Chartu a z nichž někteří se stali zastánci sloganu o Hromádkovi jako ‚falešném proroku‘.“³⁵

Pro Smolíka nebyl dlouho dominantním teologickým tématem vztah k veřejnému dění, tak jak ho pěstoval Hromádka. V tom se lišil od Trojana, Hejdánka a Šimsy, kteří pro své vlastní teologické uvažování použili Hromádkovu teologii jako východisko. Smolík vnímal dynamiku Nové orientace pozitivně, ale podle svých slov se nestal její součástí. V prvním ročníku fakultního časopisu *Communio Viatorum* (založeném Hromádkou a J. B. Součkem) polemizoval s konceptem civilní interpretace, který byl prvním výsledkem teologické práce Nové orientace.³⁶ Smolík zde v souladu s tradiční teologií v evangelické církvi zdůraznil, že poznání Krista začíná ve Slovu Božím, nikoli v setkání se současným sekularizovaným člověkem. K užší spolupráci s Novou orientací ovšem docházelo v mírovém odboru, poradním orgánu Synodní rady ČCE, jehož předsedou v 60. letech 20. století byl právě Smolík.³⁷

Ve sbornících, které vycházely k Hromádkovým výročím v letech 1959 a 1969, se objevily příspěvky od Smolíka. V prvním případě napsal Smolík stať o přelomu, který církev podle něj za Hromádkova života zažila dvakrát. Poprvé to bylo po první světové válce, která vedla ke konci dominantní li-

32 Josef Smolík, Jak to bývalo? Kapitoly z paměti. 21. Doktor teologie, *Kostnické jiskry* (2002), 9. Hromádkův diář na rok 1948, který jinak poskytuje podrobný přehled jeho aktivit, zkoušku se Smolíkem neuvádí.

33 Smolík, Jak to bývalo? 31. Docent, *Kostnické jiskry* (2002), 21.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

36 Josef Smolík, Editoriál, *Communio Viatorum* (1958/4), 197–199.

37 Josef Smolík, Jak to bývalo? 33. Nová orientace a mírový odbor, *Kostnické jiskry* (2002), 23. Viz též Peter Morée, Jak ČCE nabyla ducha svobody a jak o něj přišla, in: *Cesta církve I*, Praha 2009, 29–49.

berální teologie. Po druhé světové válce skončily základy, které poskytovaly církvi mocenskou pozici, což Smolík spolu s Hromádkou a dalšími nazýval konstantinismem. Hromádkovo životní úsilí je poznamenáno „odporem proti strnulé orthodoxii a zabydlenému institucionalismu“.³⁸ V případě posledního Festschriftu, který byl připraven za života oslavence, plnil Smolík roli redaktora. Obsahoval některé klíčové texty z různých fází Hromádkova života. Smolík soubor opatřil úvodem, který je de facto jediný hodnotící text k Hromádkovi. Vyjádřil v něm především uznání, že Hromádka viděl věci správně: „Hromádka zůstal věren kontinuitě své osobnosti, i když se v jednotlivostech mýlil. Dokladem toho je jeho přiznání k demokratizačnímu procesu československého jara [...]. Pro nás, kdo jsme Hromádkovi plně důvěřovali i v těžkých letech stalinismu, je skutečnost československého jara i Hromádkovo přiznání velkým vnitřním povzbuzením.“³⁹ Vyzdvihl, že Hromádka se ve své naději o zmírnění napětí ve světě nenechal odradit tvrdou realitou studené války. Nyní osmdesátiletý teolog podle něj žil eschatologicky, což mu umožnilo být optimistický a zároveň svou nadějí inspirovat své žáky.

Hromádka a ti druzí

Úvod do sborníku ovšem nebyla jediná *laudatio*, kterou Smolík publikoval k Hromádkovým osmdesátinám. V *Křesťanské revui* mu vyšel text přednášky o debatě mezi Karlem Barthem a Hromádkou o dějinné filosofii. V mírně zkrácené, anglické podobě přinesl text také fakultní časopis *Communio Viatorum* v čísle věnovaném Hromádkovi. Smolík také přispěl do (západoněmeckého) časopisu *Evangelische Zeitstimmen*, který vyšel k počtě jubilantovi z Prahy. V článkách o Barthovi a Hromádkovi se Smolík vrátil k tématu, které otevřel už u příležitosti dřívějšího výročí v r. 1964, tj. k otázce, jak se Hromádka stavěl k dějinným událostem ve srovnání s jinými teology. U příležitosti Hromádkových pětasedmdesátin se Smolík zabýval Reinholdem Niebuhrem, který ve své teologii měl odtažitý vztah k politickému dění. Problematicoval jen socialistické pojetí společnosti, zatímco západní, liberální společnost považoval za danou skutečnost. Podle Smolíka měla Hromádkova teologie mnohem živější a angažovanější charakter, protože Hromádka v návaznosti na českou

38 Josef Smolík, *Církev na přelomu*, in: J. B. Souček (ed.), *O svrchovanost víry: Sborník k 70. výročí narození J. L. Hromádky*, Praha: KEBF, 1959, 86–93

39 Josef Smolík, *Úvod*, in: J. L. Hromádka, *Pravda a život*, ed. Josef Smolík, Praha: ÚCN, 1969, 11.

reformaci vyznával „elementární touhu po krásné církvi, po živém, hlubokém, solidárním společenství víry, naděje a lásky.“⁴⁰ Niebuhr naopak odmítal vizi, která by chtěla Boží království přiblížit do dějinného kontextu, jako iluzi.

Srovnáním Barthova a Hromádkova teologického pojetí dějin navázal Smolík na debatu o kritice, kterou Barth vyslovil vůči Hromádkovi na sklonku r. 1962. Stalo se tak v reakci na Hromádkovu obhajobu kubánské vlády v době tzv. kubánské krize. Dopis, ve kterém se Barth ohradil vůči stanovisku Hromádky, měl být soukromý, ale Hromádka ho nechal rozmnožit a šířit. Vyvolal velkou debatu především v kruzích západoevropských církví.⁴¹

Smolík odmítal, že by Hromádka vytvořil dějinně filosofický základ pro svou teologii tím, že by ztotožnil Boží království s vybudováním socialistické společnosti. Charakterizoval to jako nedorozumění, které především souviselo s nepochopením konkrétních kontextů, ve kterých oba aktéři žili. Barthův důraz na exkluzivitu Božího zjevení vyšel z konfrontace s náboženskými nároky nacismu, analyzoval Smolík. Švýcarský teolog na ně reagoval tím, že odmítl kategoricky jakoukoli možnost, že by Boží slovo mohlo působit v dějinných událostech. Hromádka na druhou stranu reflektoval ve své teologii po válce situaci, kdy šlo „o prohloubení humanitní demokracie směrem k socialismu.“ Byl proto nucen se vymezovat vůči idealizování demokracie jako systému, který by se přiblížil Božímu království. Proto podle Smolíka učil „rozpoznávat ze slova Božího odlišnost perspektivy demokracie a socialismu od perspektivy Božího království. Nešlo mu však pouze o kritickou funkci teologie, avšak také o pozitivní podporu znamení Božího království v tomto světě.“⁴² Hromádka proto zdůraznil, že církev má nejen plnit prorockou roli, ale má se také angažovat tam, kde vnímá prvky, které rozpoznává jako působení Božího království v lidské realitě.

Studie v *Evangelische Zeitstimmen* patří k tomu nejzajímavějšímu, co Smolík o Hromádkovi publikoval. Vysvětloval v ní Hromádkovu teologii na pozadí jeho vlastního příběhu a historického dění ve světě. Popisoval jeho osobnost od začátku jeho teologické dráhy jako „umstrittene Persönlichkeit“

40 Josef Smolík, Víra a iluze (J. L. Hromádka a Reinhold Niebuhr), *Křesťanská revue* XXXI (1964/6), 130–134.

41 Viz Morée – Piškula, „Nejpokrokovější církevní pracovník“, 322–335.

42 Josef Smolík, Problém dějinné filosofie. K. Barth a J. L. Hromádka, *Křesťanská revue* XXXVI (1969/6), 124. V anglickém překladu *Philosophy of History* (Barth and Hromádka), *Communio Viatorum* (1969/3), 116.

(spornou osobnost), která byla často nepochopena nebo dezinterpretována.⁴³ Hromádku je podle Smolíka třeba studovat na pozadí jeho kořenů v českém kontextu. „Hromádka kann nur von Prag aus verstanden werden“⁴⁴ (Hromádku lze pochopit pouze z Prahy), a to tak, že budeme analyzovat vliv, který na něj měli Masaryk, Rádl a Dostojevský (přes českou filosofii). I zde rozebíral Smolík výtky vůči Hromádkovi, že praktikoval „Geschichtstheologie“ (teologii dějin). Jeho odpověď je zde opět, že Hromádka měl svou vlastní cestu k překonání liberální teologie a k objevení významu zjevení, pro které zde Smolík používá termín „die letzte Realität“ (poslední skutečnost).⁴⁵

Hromádka se ovšem podle Smolíka nerozloučil s liberální teologií tak radikálně jako Barth, protože se nechtěl odpojit od impulsů, které teologii poskytl Masaryk. Hromádkova teologie je ve Smolíkově podání otevřená a dialogická, zatímco Barthovi hrozí, že sklouzne do „klerikalizace zjevené pravdy.“⁴⁶ Při obhajobě pražského teologa Smolík zároveň uznával, že Hromádka se v 50. letech 20. století nechal oslnit svým vlastním optimismem, že socialistické zřízení přinese sociální spravedlnost. V důsledku této naděje nebyl schopen tematizovat „mesianistické, falešné momenty marxistické iluze“ a jeho vymezení se vůči ní zůstalo u neveřejné kritiky v podobě intervencí za pronásledované u režimních představitelů.⁴⁷ O pět let později se Smolík ještě jednou vrátil k otázce dějin a teologie u Hromádky a Bartha, ale tentokrát v úvaze chybí kritický tón, který z jeho pera zazněl v období krátce po uvolnění pražského jara. V r. 1974 je to přitakání tomu, co podle něj bylo u Hromádky zásadní, totiž že „socialismus ve své dějinné podobě dané Říjnovou revolucí představuje vyšší stupeň uspořádání společnosti ve srovnání se společností soukromého vlastnictví“⁴⁸ (obdobná formulace zazněla v úvodu tzv. osmi tezí učitelů KEBF z června r. 1977). Normalizace,

43 Josef Smolík, Zum theologischen Profil Josef Hromádka's, in: Josef Smolík – Heinz Kloppenburg (eds.), *Von Amsterdam nach Prag. Eine ökumenische Freundesgabe an Professor D. Josef L. Hromádka, Evangelische Zeitstimmen* 45–46 (1969), 13.

44 Tamtéž, 14.

45 Tamtéž, 21.

46 Tamtéž, 25.

47 Tamtéž, 35.

48 Josef Smolík, Barmen (K dějinné teologii J. L. Hromádky), *Křesťanská revue SLI* (1974/6)130.

kteřá už byla v plném proudu i na fakultě, mu vzala svobodu a odvahu ke kritické reflexi podobné té, která zazněla ještě v r. 1969.⁴⁹

Na sklonku r. 1969 Hromádka zemřel. Samotný pohřeb se konal 4. ledna 1970, do hrobu v Hodslavicích byla urna s jeho ostatky uložena v září 1970. Při této příležitosti měl Josef Smolík k přítomným promluvu, ve které zdůraznil Hromádkovu údajnou zakořeněnost v domácí tradici. Tu Hromádka spojil s ekumenickými činnostmi, které tímto způsobem získávaly věrohodnost. „Z domácí tradice vytěžil hodnoty, kterým získal ohlas na světovém křesťanském fóru a jimiž zbohatil ekumenické hnutí. [...] Bratr Hromádka spojil ve svém díle jedinečným způsobem partikulární podobu evangelia s jeho univerzálním dosahem. Evangelium, jak je našel přetlumočeno v domácí tradici a jak je zvěstoval v ekumenické šíři, zůstal věren až do smrti.“⁵⁰ Vrátil se k osobním rozhovorům s Hromádkou během setkání se skupinou přátel u něj doma. Kvůli jeho roli v českém evangelickém prostředí ho Smolík nazval otcem. Stejný příměr použil o dvacet let později, když ve svých pamětech popisoval úmrtí několika kolegů ze starší generace v období po smrti Hromádky. Odcházel „duchovní otec mnohých z nás učitelů na fakultě. [...] Byl nám otcem, který nás tahal z různých průšvihů.“⁵¹

Smolíkův Hromádka za normalizace

V r. 1979 fakultní učitelé opět připomněli výročí Hromádky, byť tentokrát poprvé bez přítomnosti jeho samotného. Uspořádali řadu přednášek, jejichž texty vyšly v *Křesťanské revui* v r. 1980. Milan Opočenský připravil přednášku o Hromádkovi jako učiteli teologie, která později tvořila předlohu k jeho publikaci z r. 1990.⁵² Pavel Filipi referoval o Hromádkovi jako učiteli církve.⁵³ Jaroslav Ondra pojednával o Hromádkově úsilí o mír⁵⁴ a Amedeo Molnár

49 Peter Morée, Zachovat kontinuitu evangelické teologie – za jakou cenu? Příběh Komenického evangelické bohoslovecké fakulty v letech tzv. normalizace, *Slovo a smysl / Word & Sense* XVII (2020/35 speciální číslo), 95–104.

50 Josef Smolík, Rok po odchodu J. L. Hromádky, *Křesťanská revue* 38 (1971), 8.

51 Josef Smolík, Jak to bylo? 46. Odešli kolegové, *Kostnické jiskry* (2002), 36.

52 Milan Opočenský, J. L. Hromádka – učitel teologie, *Křesťanská revue* XLVII (1980/1–2), 3–14.

53 Pavel Filipi, J. L. Hromádka učitel církve, *Křesťanská revue* XLVII (1980/1–2), 15–22.

54 Jaroslav N. Ondra, J. L. Hromádka a mírová práce, *Křesťanská revue* XLVII (1980/1–2), 33–38.

analyzoval Hromádkův vztah k reformaci.⁵⁵ Josef Smolík pro tuto příležitost vybral téma Hromádkova postoje k ekumenickému hnutí. Viděl kořeny jeho chápání ekumenismu v kontextu minoritního českého protestantismu, který ovšem měl velmi bohaté styky s protestanty v cizině. I různorodost evangelického prostředí v jeho rodišti Hodslavicích a okolí ho naučila oceňovat přínos ekumenického myšlení. Dle Smolíka Hromádkovi nestačilo to, co vnímal jako povrchní ekumenismus, spočívající v měkčení konfesních tradic. Prosazoval hledání jednoty skrze prohloubení víry a jejích biblických základů. Smolík spatřoval v tomto důrazu u Hromádky důvod pro jeho hluboký zájem o katolictví a pravoslaví, v nichž hledal křesťanské dědictví, „evangelium živé a žité v těchto velikých tradicích.“⁵⁶ V odporu proti mělkému ekumenismu viděl Smolík zárodky Hromádkova postoje k ekumeně po druhé světové válce, jak ho formuloval na zakládajícím shromáždění Světové rady církví v Amsterdamu v r. 1948. Jeho důrazná kritika ztotožnění křesťanské víry se západní civilizací pramenila z jeho odmítnutí liberální, kulturně orientované teologie, která zapomíná na pokání a smíření po destrukci války. Spolu s některými teology z okruhu Vyznávající církve proto později založil ekumenickou platformu v podobě Křesťanské mírové konference, která stála na jeho náročném pojetí ekumenismu.

V období 100letého výročí Hromádkova narození publikoval Josef Smolík řadu článků o učitelích evangelické fakulty, která slavila 70. výročí svého založení. Příspěvek o Hromádkovi⁵⁷ tvořil jakýsi náčrt jeho rozsáhlejší práce k životu a dílu J. L. Hromádky. Jedná se o nejobsažnější studii k Hromádkovi, která do té doby vyšla v češtině. Je ovšem poctivě poznamenat, že v němčině již existovala práce Dorothee Neumärker,⁵⁸ která po stránce vědeckého přístupu vyčnívá vysoko nad Smolíkovou biografií.

Ve svých pamětech tvrdil Smolík, že knihu napsal na objednávku východoněmeckého nakladatelství Evangelisches Verlag, které se na něj obrátilo již v 70. letech 20. století. Původně ji psal německy a do tisku byla připravená v období, kdy se ve východním Německu začal hroutit komunistický režim.

55 Amedeo Molnár, J. L. Hromádka – vykladač reformačního dědictví, *Křesťanská revue* XLVII (1980/1–2), 39–44.

56 Josef Smolík, J. L. Hromádka a ekumenické hnutí, *Křesťanská revue* XLVII (1980/1–2), 26.

57 Josef Smolík, Učitelé pražské fakulty: Josef Lukl Hromádka, *Křesťanská revue* LVI (1989), 103–109.

58 Dorothea Neumärker, *Josef L. Hromádka: Theologie und Politik im Kontext des Zeitgeschehens*, München: Chr. Kaiser, 1974.

Nakladatelství plánované vydání pak odkládalo, později v rámci ukončení provozu je zrušilo úplně.⁵⁹ Pro české vydání Smolík knihu přeložil sám.

Základní postup Smolíka v této studii je, že zasazoval Hromádkovy vydané texty do konkrétního příběhu jeho života. V textu je proto mnoho citací, kterými se Smolík snažil vysvětlit motivy a pozadí Hromádkova jednání a vnímání. Průběh Hromádkova života Smolík vylíčil až pozitivisticky, bez snahy o hlubší interpretaci či hodnocení. Vzniká tak obraz dynamického života teologa, který byl součástí událostí důležitých pro český protestantismus, ekumenické společenství i pro společnost na evropském kontinentu, ale zůstává otevřená otázka, jaký význam a dopad mělo Hromádkovo jednání v jeho širším kontextu.

Tato skutečnost je patrně odrazem období, kdy Smolík biografii připravoval. V jejím úvodu uvádí, že do tisku ji odevzdal před 17. listopadem 1989, tedy dnem, který symbolizuje konec československého komunistického režimu. V závěrečné fázi normalizačního období bylo sice možné publikovat obdobné práce bez ideologického zarámování, ale politická realita nepatrných a pomalých změn a nejasného směřování společnosti vedla v kruzích církevních a fakultních struktur k opatrnosti.⁶⁰ Interpretační aspekt by předpokládal analýzu současného kontextu církevního prostředí, pro které Smolík psal. K tomu mu ovšem chyběly svoboda a odvaha, a tak vznikla práce o nejdůležitějším českém protestantském teologovi 20. století bez konkrétního zaměření. To, co Smolík psal o Hromádkovi v r. 1969, kdy se i kriticky vymezil vůči Hromádkovi, nedokázal opakovat v r. 1989. V důsledku vyklizení pole, kde se konala interpretační debata o Hromádkovi, se tato diskuze přesunula do kruhu církevního disentu, v němž mezi Hromádkovými žáky z Nové orientace proběhly vášnivé rozhovory o jeho významu pro současnost.

Ačkoli Smolík vytvořil samotnou práci v období před listopadem 1989, přece jen doplnil některé odstavce v období po zhroutilí komunistického režimu. V krátké předmluvě poznamenal, že „nové události stavějí Hromádkovo dílo do ostřejšího kritického světla“.⁶¹ Zmínil se o jeho omylech a hledání bez toho, že by specifikoval, v čem spočívaly. Hromádka neměl dost informací a také se v některých ohledech „vážně a těžce mýlil.“⁶² Zároveň dodal, že Hromádka nakonec nepatří k těm, kteří byli pádem komunistické diktatury

59 Josef Smolík, *Jak to bylo?* 60. „Falešný prorok“, *Kostnické jiskry* (2003), 9.

60 K ovzduší normalizace v církvi viz Pfann, „*Zur Freiheit ein langes Wandern*“.

61 Josef Smolík, *Josef L. Hromádka. Život a dílo*, Praha: ERC, 1991, 7.

62 Tamtéž, 214.

poražení. Naopak podle Smolíka Hromádka tento vývoj předvídal a uvítal. „Celkový ekumenický a mezinárodní vývoj dává za pravdu Hromádkovým nadějím.“⁶³ Do závěrečných odstavců biografie vsunul poznámky o přílišném optimismu Hromádky, že komunistický režim chce do přestavby společnosti angažovat také duchovní tradice, které by přinesly humanistický rozměr do nové společnosti. Výslovně Smolík pak otevřel dveře pro ty, kterým byl od 70. let vstup do církevních a fakultních struktur zakázán. „Hromádkův pohled do budoucnosti byl nesen nadějí, že násilí a moc, které stály za okupací a násilnou normalizací, nebudou mít poslední slovo. Tak mu rozuměli také jeho často kritičtí žáci, kteří stáli s jinými u kolébky hnutí Charta 77: L. Hejdánek, A. Kocáb, J. Šimsa, J. Trojan aj. K úzkým Hromádkovým přátelům patřil i M. Machovec. Revoluce 17. listopadu 1989 dala Hromádkovi za pravdu.“⁶⁴

Smolíková biografie o Hromádkovi tvoří tak svědectví o začínající proměně české společnosti od listopadu 1989 a církve (včetně fakulty) v ní. Na jednu stranu odráží nehybnost normalizační společnosti, na druhou stranu svědčí v doplněných odstavcích o bezprostředním dopadu politických změn na interpretaci vlastní minulosti. Smolík svou práci věnoval jak těm, se kterými do r. 1969 spolupracoval na interpretaci Hromádky v mírovém odboru Synodní rady ČCE (Trojan, Šimsa, Kocáb atd.), tak i svým souputníkům z Křesťanské mírové konference. Platforma Hromádkovy teologie měla podle Smolíka potenciál překlenout rozdíly, které vznikly mezi žáky Hromádky v době tzv. normalizace. Smolíková naděje nebyla však naplněna. Na fakultu přišli Hromádkovi žáci z disentu, ale k takové spolupráci jako v období mírového odboru už nedošlo.⁶⁵

Závěr

Když se Smolík ve svých pamětech k této problematice vrátil, dospěl k závěru, že samotný Hromádka dával podnět k různým interpretacím, které dokázaly rozdělit jeho žáky. „Hromádka je složitá osobnost. Jednotlivými citacemi, co kdy kde řekl, co napsal, zpracovanými do schématu běžné logiky, odpoutané od konkrétní dějinné situace nebo přenesené do jiného kontextu, Hromádku nepochopíme. Kdo jsou proti němu, nacházejí své argumenty, kdo jsou

⁶³ Tamtéž, 7.

⁶⁴ Tamtéž, 166–7.

⁶⁵ Peter Morée, Vyrovnávání se s minulostí a rehabilitace na ETF UK od roku 1990, *Studie a texty Evangelické teologické fakulty* 34 (2020/2), 105–122.

pro něho, mají argumenty své víry a toho, co pro ně Hromádka znamenal. V otázce ‚fenoménu Hromádka‘ je třeba se rozhodnout. Rozhoduji se pro Hromádku a na tom rozhodnutí jsem trval, když nebyl ve flóru po roce 1969 a i dnes, když je kritizován. Jsem přesvědčen, že cesta, kterou církvi ukázal, je cestou, která vede do budoucnosti a míří k parusii.“⁶⁶ Ač měl Smolík v době svého postgraduálního studia výhrady vůči Hromádkovi, kterého považoval za příliš politicky orientovaného, v důsledku užší spolupráce se stoupenci Nové orientace odložil svou zdrženlivost a přijal Hromádku jako svého učitele a duchovního otce. V době tzv. normalizace spoluvytvořil interpretaci Hromádky, která učitele fakulty vedla k odmítnutí kritického postoje ke komunistickému režimu, tak jak ho formulovali teologové z Nové orientace, a to taktéž na základě interpretace Hromádkovy teologie.

V tomto rozporuplném vývoji tkví důvod, proč patří Smolíkovy publikace (spolu s Hejdánkovými texty) k podnětnějším studiím o Hromádkovi. V období relativní svobody konce 60. let 20. století, kdy postava Hromádky inspirovala k politicko-teologickým analýzám, dokázal Smolík Hromádku interpretovat jako myslitele, který současné generaci ukazuje cestu do budoucnosti. V době tzv. normalizace, kdy se loajalita k politickému systému stala základní hodnotou ve veřejném životě, v něm naopak hledal oporu pro status quo. Je jistá tragédie pražské evangelické fakulty, že dvě skupiny Hromádkových žáků, které si rozuměly do období pražského jara a které se velmi odcizily v období normalizace, po roce 1989 už nenašly cestu tvůrčí spolupráce k sobě. Ze všech zúčastněných to pravděpodobně prožíval nejhůř právě Josef Smolík, který díky svému zapojení do aktivit a rozpoložení obou stran měl k aktérům z obou táborů nejbliže.

Peter Morée, Dr.

Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Černá 9, 110 00 Praha

Česká republika

moree@etf.cuni.cz

⁶⁶ Josef Smolík, Jak to bylo? 60. „Falešný prorok“, *Kostnické jiskry* (2003), 9. S Jakubem Trojanem sdílí Smolík termín „fenomén“ k označení Hromádky.